

Wstęp

**POLITYKA WYZNANIOWA – PRZEDMIOT BADAŃ
DYSCYPLINY NAUKI O POLITYCE I ADMINISTRACJI**

Badania naukowe nad polityką wyznaniową przez lata były domeną przedstawicieli nauk prawnych, którzy zgłębiali jej naturę w relacji do podmiotowego prawa wyznaniowego¹, a także historyków, którzy w analizie stosunków państwowo-religijnych poszukiwali możliwości wyjaśnienia np. fenomenów powstawania/kryzysów imperiów lub generowania procesów tolerancji/nietolerancji religijnej². Taka tendencja dotyczyła zarówno nauki światowej jak i polskiej. W Polsce – za wzorcem

---

¹Zob. np.: W. Schilling, *Religion und Recht*, Stuttgart 1957, ss. 191; H. J. Liebesny, *The Law of the Near and Middle East: Readings, Cases, and Materials*, New York 1972, ss. 316; A. Layish, *Women and Islamic Law in a Non-Muslim State*, New York – Jerusalem 1975, ss. 369; Wśród licznych dzieł powstałych w Polsce zob. najbardziej poczytne opracowanie: M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 1978, wydanie I (łącznie 11 uaktualnianych wydań, ostatnie: 2013). Dopiero wiele lat później popularnością dorównało tej książce inne opracowanie, zob.: J. Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2000 (łącznie 4 wydania, ostatnie 2014).

²Zob. np.: P. Charanis, *The religious policy of Anastasius I. Emperor of the later Roman Empire 491-518*, Madison 1935, ss. 274; S. R. Sharma, *Religious Policy of the Mughal Emperors*, Oxford 1940, ss. 226; N. Q. King, *The Religious Policy of Theodosius the Great, 379-395 A.D.*, Nottingham 1954, ss. 1222; J. Dziegielewski, *O tolerancję dla zdominowanych. Polityka wyznaniowa Rzeczypospolitej w latach panowania Władysława IV*, Warszawa 1986, ss. 228.

radzieckim – dodatkowo polityka wyznaniowa jako przedmiot badań zwróciła w latach 70. XX wieku uwagę także religioznawców i filozofów (w tym praktyków – decydentów)³, którzy konceptualizację w jej obszarze wiązali ściśle z marksistowskimi wyznacznikami ideologicznymi, skutkiem czego twórczość ta postrzegana jest dzisiaj (nie bez racji) jako usługowa wobec bezwzględnie obowiązującego wówczas monizmu ideologicznego.

Względnie niedawno polityka wyznaniowa stała się obszarem rosnących zainteresowań badaczy reprezentujących **nauki o polityce i administracji**⁴. Szczególna rola w tym względzie przypadła przedstawicielom **politologii religii**⁵. Pod tą nazwą skrywa się – w najbardziej popularnej wykładni – ogół badań uwzględniających różnorodne sprzężenia zjawisk religii i polityki w oparciu o mariaż wielu dyscyplin nauki i ich metod, a w szczególności: nauk o polityce i administracji, nauk o kulturze i religii, nauk teologicznych, nauk socjologicznych, filozofii, historii, nauk prawnych, prawa kanonicznego, ekonomii i geografii społeczno-ekonomicznej. W znaczeniu właściwym dziedzinie nauk społecznych definiowana jest jako subdy-

³Zob. *Polityka wyznaniowa. Tło – warunki – realizacja*, red. W. Mysłek, M. T. Staszewski, Warszawa 1975, ss. 475; Wśród autorów tego opracowania znalazł się m.in. Serafin Kiryłowicz – wieloletni naczelnik Wydziału III w Urzędzie do Spraw Wyznań.

⁴Proces rosnącego zainteresowania sprzężeniami w relacjach religia – polityka wśród politologów zob.: P. Burgoński, M. Gierycz, *Politologia i religia. Wprowadzenie*, [w:] *Religia i polityka. Zarys problematyki*, red. M. Gierycz, P. Burgoński, Warszawa 2014, s. 19-24.

⁵Zob. R. Michalak, *Wstęp. Politologia religii – postulowana subdyscyplina politologii*, [w:] *Religijne determinanty polityki*, red. R. Michalak, Zielona Góra 2014, s. 5-11; D. Góra-Szopiński, *Czym może, a czym nie powinna być politologia religii?*, [w:] *Polityka jako wyraz lub następstwo religijności*, red. R. Michalak, Zielona Góra 2015, s. 13-31.

scypina nauk o polityce i administracji, której istotą jest politologiczna analiza zjawiska religii lub któregośkolwiek z jej komponentów (doktryna, kult, organizacja religijna). W takim przypadku podstawowym założeniem jest postrzeganie religii jako zjawiska politycznego (analogicznie do założeń socjologii religii, która widzi w religii zjawisko społeczne). Inna egzegeza odnosząca się do usytuowania politologii religii pośród subdyscyplin nauk o polityce i administracji zakłada, że jej treść obejmuje kwestie wzajemnego oddziaływania zjawisk religijnych i politycznych, a wyjściową perspektywą badawczą są ustalenia nauk o polityce i administracji przy odwołaniu do metod i zdobyczy innych dyscyplin nauki. Politologia religii w największym rozumieniu to z kolei badania politologiczne nad religią w oparciu o paradygmat funkcji czynnika politycznego w religii⁶.

Monografia powstała przy zastosowaniu metod badawczych: analizy systemowej, analizy decyzyjnej, analizy instytucjonalno-prawnej oraz egzegezy źródłowej i komparatystyki. Głównym celem opracowania jest ukazanie katalogu spraw, które wiążą się z kategorią polityki wyznaniowej umiejscowionej w dyscyplinie nauki o polityce i administracji. Typologie, definicje oraz liczne przykłady mają w zamyśle autorów spełnić zadania poznawcze oraz posłużyć dyskusji nad jednym z najciekawszych problemów w obszarze politologii religii. Podział prac między autorami wynikał z indywidualnych zainteresowań oraz badań prowadzonych nad paralelnością polityki wyznaniowej i polityki etnicznej (Radosław Zenderowski) oraz konceptualizacją i profilami polityki wyznaniowej (Ryszard Michalak).

---

⁶Por. R. Michalak, *Politologia religii*, [w:] *Leksykon politologii*, red. J. Marszałek-Kawa i D. Plecka, Toruń 2018. Zob. stronę internetową *Portalu badaczy relacji religii i polityki* – politologiareligii.pl.

W rozdziale pierwszym (najkrótszym i wprowadzającym do dalszych rozważań) podjęta została próba zdefiniowania polityki wyznaniowej oraz innych związanych z nią pojęć. Ponadto ukazane zostały rodzaje działań podejmowanych przez decydentów w ramach polityki wyznaniowej, a także najważniejsze jej uwarunkowania (wewnętrzne i zewnętrzne) oraz profile (koncesyjny, reglamentacyjny i likwidacyjny). Poza podmiotowością państwa jako głównego twórcy i realizatora polityki wyznaniowej, w takiej roli ukazano również organizacje międzynarodowe, związki religijne oraz podmioty wewnątrzkonfesyjne, takie jak frakcje czy też grupy interesu. W praktyce podmiotowość taką posiadają nawet pojedynczy ludzie – prorocy, charyzmatycy, kapłani.

Ze względu na występującą często przenikalność polityki wyznaniowej i polityki narodowościowej, celem drugiego rozdziału stało się uchwycenie prawidłowości odnoszących się do obu polityk. Elementami analizy są uzgodnienia dotyczące pojęć polityki etnicznej i polityki wyznaniowej (zakres przedmiotowy i istota we wzajemnych odniesieniach) oraz badanie charakteru (realnych i potencjalnych) relacji, funkcji i zależności występujących między polityką etniczną a polityką wyznaniową jako politykami szczegółowymi w zakresie występujących między nimi podobieństw i różnic. W rozdziale ukazano również kluczowe wyzwania dla polityk: etnicznej i wyznaniowej w Europie Środkowo-Wschodniej poprzez charakterystykę trzech głównych modeli budowania tożsamości narodowej w odniesieniu do etniczności i religii. Ta część rozważań zawiera ponadto analizę tendencji w zakresie deklarowanej tożsamości narodowej i religijnej w ostatnich kilkudziesięciu latach.

Celem rozdziału trzeciego było natomiast sięgnięcie po konkretne egzemplifikacje (stąd większa objętość tej części monografii oraz miejscami niezbędna narracja deskryptywna), które pozwoliły scharakteryzować najbardziej wyraziste profile polityki wyznaniowej. Ponadto przykłady te posłużyły zlokalizowaniu tejsze polityki w warunkach: różnorodnego podłoża systemowego i ustrojowego państw oraz w realiach zróżnicowania modelowego stosunków państwo – związki wyznaniowe. Na potrzeby tego zadania przeprowadzona została eksploatacja w obszarze polityk wyznaniowych państw reprezentatywnych dla różnych kręgów religijnych i wyznaniowych.

Wnioski wynikające z przeprowadzonej analizy zostały zawarte w podsumowaniach rozdziału drugiego i trzeciego. Wskazane tam prawidłowości i tendencje mają przede wszystkim wymiar eksplanacyjny i predyktywny.

Z uwagi na obszerny materiał bibliograficzny, w wykazie zamieszczonym na końcu książki zawarta została wyłącznie lista drukowanych opracowań: monografii, redakcyjnych prac zbiorowych oraz artykułów naukowych. Opracowania elektroniczne oraz źródła (w tym adresy stron internetowych), zamieszczone są w przypisach.

Autorzy wyrażają wdzięczność wszystkim Osobom, które wpłynęły na kształt książki. W tym gronie znaleźli się przede wszystkim członkowie Zespołu Badawczego, w którego pracach mamy zaszczyt również uczestniczyć, a którego celem jest przygotowanie także innych monografii z zakresu polityki wyznaniowej: Prof. Stefan Dudra, Prof. Dariusz Góra-Szopiński, Dr Sylwia Górzna, Dr Wioletta Husar-Poliszuk, Dr Renata Król-Mazur, Prof. Krzysztof Łabędź, Ks. Prof. Piotr Mazurkiewicz,

Dr Dorota Maj, Prof. Łukasz Młyńczyk, Prof. Robert T. Ptaszek, Dr Piotr Pochyły, Dr Anna Ratke-Majewska, Dr Waldemar Rogowski, Dr Bartłomiej Secler, Dr Beata Springer, Dr Piotr Ślusarczyk, Prof. Małgorzata Świder. Nie byłoby też zapewne monografii w takim kształcie, gdyby nie rozmowy z Uczestnikami ostatniej konferencji, które współorganizowaliśmy w Warszawie w 2017 roku⁷ i w Łagowie Lubuskim w 2017⁸ i 2018 roku⁹. Ostateczną treść oraz formę książki zawdzięczamy – dzięki cennym uwagom i podpowiedziom – Recenzentowi monografii, Profesorowi Krzysztofowi Kowalczykowi.

Radostaw Zenderowski
Ryszard Michalak

---

⁷Zob. P. Rutkowska, D. Tylka, *Sprawozdanie z konferencji naukowej „Relacje religii i polityki jako przedmiot badań politologii”*. Warszawa, 30.11.–1.12.2017 r., „Chrześcijaństwo – Świat – Polityka”, No 21, 2017, s. 145-151.

⁸Zob. M. Gierycz, *Sprawozdanie z ogólnopolskiej konferencji naukowej „Religijne uwarunkowania polityki / polityczne uwarunkowania religii”*. Łagów Lubuski, 1–3.06.2017 r., „Chrześcijaństwo – Świat – Polityka”, No 21, 2017, s. 142-144; W. Górnicka, *Report from a nationwide scientific conference „The religious conditioning of politics / political determinants of religion”*, Łagów, 1–3.06.2017, „Przegląd Narodowościowy – Review of Nationalities”, nr 7, 2017, s. 449-454.

⁹Konferencja pt. *Polityka wyznaniowa w wymiarze krajowym i międzynarodowym*, <https://politologiareligii.pl/aktualnosci/79/polityka-wyznanio-w-wymiarze-krajowym-i-miedzynarodowym> (odczyt: 1.12.2018).